

“Ulusal Resim Sanatının Ustası Turgut Zaim”

Hatice BIÇINCİLER

Yard.Doç.,

Anadolu Üniversitesi,

Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü

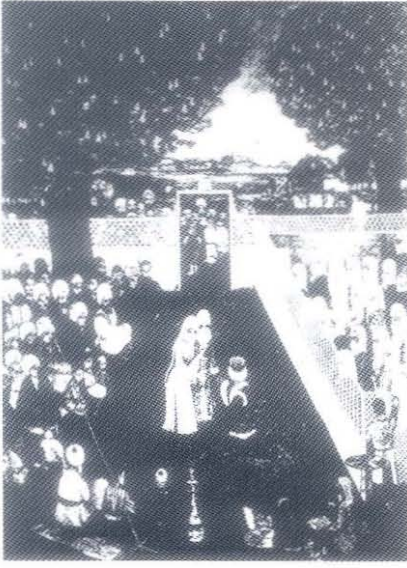
Öğretim Üyesi

İstiklal Savaşı'ndan sonra Türkiye'de 1930'larda toplumsal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılanmaya gidilir. Yenileşen Türkiye'de sanat ortamında eski üsluplara karşı çıkılır ve batı sanat anlayışlarına açık bir görüş gelişmeye başlar. Bu yıllarda batıda hızla değişen yeni ve farklı sanat akımlarında (kübizm, ekspresyonizm... gibi) ürünler verilir.

Türk resim sanatında geleneksel halk sanatlarının değerinin anlaşılması rejimin değişmesi yani Cumhuriyetle birlikte olur. Bu amaçla yapılmış resimler Türk resim sanatı tarihinin yönünü değiştirir. 1930'lu yıllarda yurt çapında "Halk Evleri" açılır. Buralarda resim sergilerinin de yer aldığı birçok kültürel etkinlikler yapılır. Bu dönemde Türk ressamı Anadolu'ya gönderilir. Anadolu'nun zengin doğasını, kültür ve yaşamını inceleyen ressamı bunları resimlerine konu ederler. Turgut Zaim bu ressamıdır.

1906 yılında İstanbul'da doğan Turgut Zaim, Kadıköy Saint Joseph Koleji'nden mezun olur. Güzel sanatlarla ilgili bir aile içinde büyüyen ressam için özellikle İtalya'da dokuz yıl resim eğitimi alan küçük dayısı Mehmet Fuat, "mit" olur. 1920 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi'nde (Güzel Sanatlar Akademisi) öğrenime başlar. Öğrencilik yıllarında Paris'e resim eğitimi için burslu olarak gönderilir, ama kısa bir süre sonra yurda döner ve eğitimini tamamlar.

Turgut Zaim bir yıl Konya'da resim öğretmenliği yapar. 1932 de Ankara'ya evlenerek yerleşir ve daha sonra Cumhuriyet Halk Partisinin hazırladığı programa katılarak Anadolu'daki yaşama biçimi ve folklorik değerleri ya-

Resim I.
Orta Oyunu, Yağlıboya.

kından tanır. 1932-1935 yıllarında İnkılap Sergilerinde, 1939'dan sonra bazı "D Grubu" Sergilerinde yer alır. 1939'dan sonra Devlet Tiyatro ve Operası'nda dekoratörlük görevine başlar ve bunu uzun yıllar sürdürür. Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nde 1957'de ikincilik, 1958'de birincilik ödülleri kazanır. 1964'de Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü tarafından Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı Galerisi'nde özel sergisi düzenlenir. 1966'da Ankara'da Doğu Galerisi'nde retrospektif sergisi açılır.

Çok yönlü çalışmalar yapan Zaim; Orhan Veli, Ceyhan Atuf Kansu'nun kitapları için illüstrasyonlar dışında, Tezer Taşkıran'ın masal kitapları, Dede Korkut Masalları ve Ahmet Kutsi Tecer'in Köroğlu kitaplarını resimler. Zaim'in çoğu yayınlanmamış özgün tiplerle ve karikatürlerle bilinir. Ressamın diğer uğraşı yönü ise yazarlığıdır. "Varlık" dergisindeki hikayeleri ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki anılarını içeren yazılar yazar.

1974 yılında ölen ressam pastel, suluboya, guaş, yağlıboya resimleri dışında çinko ve linol tekniğinde de ürünler verir. Özgün baskiresimleri ile o dönemde Türkiye'de ilk ürün veren ressamlarımızdandır.

Turgut Zaim, akademiye başladığı 1920'li yıllarda ilk tuval resim çalışmalarını İstanbul ile ilgili ürünlerdir. Ressamın anlatısına göre, "onbeşi geçmeyen peyzaj. Nü işlerine gelince: O zamanki sosyal yaşantı, dini ve ahlaki baskılar yüzünden Türk kadınları çıplak olarak modellik etmeyi çok ayıp ve yersiz sayarlardı. Güzel Sanatlar Akademisi'ne kadın model bulmak bu devirde zordu. Ancak mütareke sıralarında İhtilalden kaçan beyaz Ruslardan temin edilirdi. Benden önceki kuşakların sanatçıları çıplak resimleri ancak eşleri sayesinde yapabilmişler. Benim için önemli olan çıplak resim yapmaktan ziyade yeni konuları ele almaktır. Çıplaklığın üzerinde fazla durmayı benim modelim daima anatomik yönden ele alışımın ileri geliyordu. Manzara resmine gelince: Figürsüz olanları çok yalın buluyordum. Bu fikrim, manzarayı hor gördüğüm anlamına gelmemelidir. Resimlerimde bu açıktır.**"

Ressamın öğrencilik yıllarında, çeşitli sanat akımlarının doğduğu ve o dönemde sanatın merkezi olan Fransa, Paris beklentilerini karşılayamaz. Bunun nedenini "Güzel Sanatlar Akademisi öğretim sistemi, Paris Güzel Sanatlar Okulu'nun hemen hemen aynıydı... Atölyelerde kuru bir çalışma tekniği hakimdi. Yıllarca, çıplak modelden çalışmalar, basma kalıp bir ustalık doğmuştu. Kendinden bir yorumu saklayan. İleride meydana çıkabilecek

*Zaim, Turgut. Taki Sanatsal Ürünler Pazarlama Ltd. Şti. Ankara, 1982.

Resim 2.
Türk Milletinin Atatürk'e
Arz-ı Şükranı,
Yağlıboya.

kişilikleri köreltecek bir metottu"* şeklinde ifade eder. Diğer taraftan ressam "Her öğrencinin kendi toplumunda yetişmesi gerektiği" düşüncesindedir. Bu, yaptığı resimlerinde de görülür.

1930'lu yıllarda Turgut Zaim Anadolu'yu, insanını, yaşamını ve kültürel değerlerini tanımak için Konya, Sivas ve Tokat'a bir dizi geziler yapar. Bu geziler sonucu geleneksel ve folklorik anlayışla yapılmış resimler ortaya çıkar. Özgün baskiresimde de ürünler veren Turgut Zaim 1930-31'li yıllardan itibaren çinko ve linol teknikleri ile otuzdokuz adet resim yapar. Bunların yirmidört adedi çinko kalıptan çukur baskı, onbeş adedi ise linol kalıptan yüksek baskı tekniği ile oluşur. Çinko baskı için nü, peyzaj veya köy yaşamı, linol tekniğine ise Küpeli Avsar Kadınları, Oturan ve Keçili kadın resimleri örnek gösterilebilir. Bunlardaki konu ve ele alış diğer yaptığı resim tekniklerinden farklı değildir.

Ressamın resim üzerine düşüncelerini, "Sanatçı samimi olduğu oranda kişiliğini yansıtabilir. Öncelikle, yaptığı işe inanması gerekir. Ard düşüncelerinden uzak ve kuşkusuz olduğu oranda bir şeyler katabilir. Sanatçı resmi karşısında yalnız kalmasını bilen biri olmalıdır. Resimlerimde baskın olduğunu, çocuksu bir havanın estiğini söyleyenler olmuştur. Buna bir de bilinçli güven duygusunu katabiliriz. Gravür çalışmalarında oyma tekniğinin artık tarafını tercih ettim"* şeklinde ifade eder.

Ressam, diğer ressamlardan ayrıldığı noktaları ve ressamın toplumla olan ilişkisini şöyle dile getirir; "Kendine özgü mimarisi, süsleme sanatı, resim sanatı, sosyal yaşantısı olan bir toplumun sanatçısı da çevresinin bir ürünüdür. Toplumdan alır ve topluma verir. Yapıla gelmiş ve gelmekte olan yabancı ekolleri benimseyerek taklit eserler vereni tasvibe imkan yoktur. Sanatçı, başkasını taklit ettiği sürece, yalnızca onun arkasından sürünen siliik

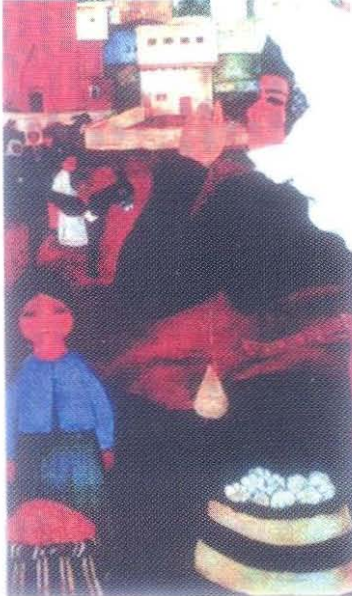
*a.g.e.

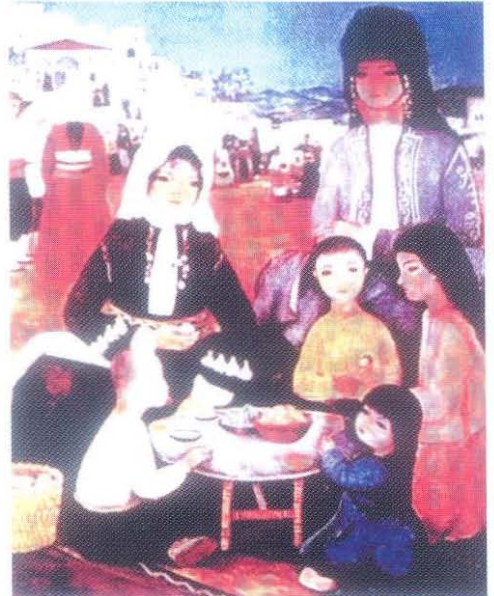
Resim 3.
Yağlıboya.

gölgeden başka bir şey değildir. İnsan belki kısa bir süre için çok sevdiği bir ekolün etkisinde kalabilir. Bu vefasızın elinden ne kadar çabuk sıyrılabilirse, kişiliğine de o ölçüde kavuşabilir. Zamanımızda, çeşitli ekolleri bir kelebek gibi dolaşarak, ömrünü harcayan nice zavallılar görünmektedir. Geriye baktığı zaman hiçbir iş yapmadığını üzüntüyle gören bedbahtlar olduğu kadar ayrıca bu durumun farkında olan kabiliyetsizlerin de gürültülü, edebiyat ve demagojiyle şöhret yapmaya, zavallı bir grubu kandırmaya çalışan şarlatanların da icrayı sanat ettiklerini de unutulmamalıdır. Birçok ressamardan ayrıldığı taraflar yukarıda anlattığım görüşlerle birlikte bunlardır. Toprağa bağlıyım.* Bu düşüncelerini yaşamı boyunca yaptığı resimlerde sürdürür.

Zaim resimlerini izlenimciler gibi, gördüklerini anında notlamadan, daha sonra gözlemlerine dayanarak yeniden yorumlar. Onun resimlerini gerek konu ve gerekse ele alış bakımından "Minyatür", "Atatürk ve Cumhuriyet"

Resim 4.
Yün Eğiren Kadın, Yağlıboya.
(solda)

Resim 5.
Sofrada, Yağlıboya.
(sağda)

Resim 6.
Gulaş.
(solda)

Resim 7.
Hamamda İki Kadın,
Metal Baskı.
(sağda)

ve "Anadolu bozkırında yaşayan insanın yaşamı ve folklorik değerleri" olarak incelersek daha iyi anlaşılabilir.

Orta Oyunu, Topkapı Sarayına Hücum ve Cami Şadırvanı adlı yağlıboya tuval resimlerinde minyatüre göndermeler olduğu görülür. Ankara Resim Heykel Müzesi'nde yer alan Orta Oyunu adlı yağlıboya tuval resimde, İslam dininin gereği olan kadının örtünmesini ve kafes arkasında erkeklerden ayırması bize belgeler gibidir. Perspektifin de kullanıldığı bu resimde iki büyük ağaç, sağda kadın, solda erkeklerin gruplaştığı, ortada ise iki kadın bir erkek ve yukarı kısımda kafes arkasından ve açık kapıdan oyunu izleyen kadınlı erkekli bir yer alır (Resim 1).

Cumhuriyetin Onuncu Yılı Sergisi için Turgut Zaim'in yaptığı "Türk Milletinin Atatürk'e Arz-ı Şükranı" adlı yağlıboya resmi iki küçük ve bir büyük bölümden oluşur. Sağdaki bölümde Batı Anadolu köylüsünü, ortadaki bölümde ise arkada yer alan Ankara Kalesini, onun önünde Atatürk'ün çevresini sevgiyle kuşatan Doğu ve Batı Anadolu halkını hikayeleştirir. Bu yağlıboya resmin yatay iki küçük ve dikey bir büyük alanlardan oluşması, bu alanlar içinde ele alınan figürler ve biçimlerin boyutlarındaki farklılıklar kompozisyondaki ritme farklı bir boyut getirir (Resim 2). Bu resim İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır.

"Anadolu insanı, yaşamı ve folklorik değerleri" konulu resimler Turgut Zaim'in yaptığı çalışmaların büyük bir kısmını oluşturur. Resimlerin konularında bozkır, yöresel giysileriyle kadın, çocuk, keçi, eşek, dağlar veya tarlalar çokça yer alır. Onun resimlerinde hiçbir zaman insan yorgun, bezgin veya

Resim 8.
Çinko Baskı.
(solda)

Resim 9.
Keçili Kadın, Linol Baskı.
(sağda)

çilekeş değil, kendi açtığı pencereden sıcak, masalsı bir dille görselleştirir. Toprağın insana sunduğu nimetler ve bu ürünlerin nasıl kullanılır hale getirildiğini bize belgeler gibidir. Sütün yoğurda ve yağa, unun ekmeğe ve yünün ipliğe dönüştürüldüğü saptamalar görülür (Resim 3-4-5).

Turgut Zaim'in yağlıboya resimlerinde farklı biçimler kullanmasına rağmen, renk tonu açısından minyatür resim sanatındaki renk anlayışına göndermeler vardır. Resimlerde çok büyük oranda açık-koyu (ton farkı) endişesi yoktur. Bunun sonucunda oluşan iki boyutluluk, bir yüzeyselleşme olarak algılanır (Resim 2-3-4-5-11). Genelde çok renkli olan Zaim'in resimlerinde büyük ölçüde yeşil-kırmızı, turuncu-mavi kontrast renklerin kullanıldığı ve bunların oran olarak büyük-küçük oluşunun bir başka zıtlığı meydana getirdiği gözlenir. (Resim 2-3-4-5-11).

Ressamın geleneksel halk sanatından çıkışlı olarak yaptığı resimlerinde çizgi, renk ve lekenin tekrarından oluşan bir ritim egemendir. Resimlerindeki leke, açık-koyu değerler oluşturur. Değer ya da renklerin tonaliteleri arasında çok sayıda derecelenmeler görülür. Böyle bir derecelenme, yoğunlaştırılmış bir işlemlerle göreceli olarak ışık gölgeden bağımsız bir lekeye dönüşür (Resim 3-4-5).

Zaim, kullandığı sembolik figürleri geleneksel mekan anlayışına göre yüze yerleştirir. Konularını minyatür resim ve kırsal kesimden alan Turgut Zaim, genelde dağ, ağaç, koyun, keçi ve evler... gibi dış mekan kompozisyonlarının önüne figürlerini büyük boyutlu yerleştirir. Bu durumda resim önde büyük, arkada küçük olan alanlardan oluşur (Resim 4-5-11).

Ressam guaş tekniği ile yapmış olduğu (Resim 6) anne, bebek ve çocuktan oluşan kompozisyonda eşarpta, heybede ve çocuğun çorabında yöresel

motifleri kullanır. El yapımı ahşap testi ve beşik ile de o bölgenin ahşap halk sanatından örnekleri bize sunar. Diğer resimlerinde olduğu gibi bu resimde de Uygur ve Osmanlı minyatürlerini çağrıştıran çekik karakaş gözler ve yuvarlak yüzler belirir.

Hamamda iki kadın adlı metal baskıresimde çizginin olanakları kullanılır, figürleri oluşturan kısa ve uzun çizgiler beden yapısına uygun olarak sınırlandırılır (Resim 7). Üç figürün oluşturduğu (Resim 8) de görülen bu çinko baskıresimde çizgi biçimlendirdiği gibi yoğun kullanılmasıyla bir koyuluk oluşturur. Linol tekniği ile yapılmış olan Keçili Kadın (Resim 9), Oturan Kadın (Resim 10) ve Küpeli Avşar Kadınları (Resim 11) resimlerinde farklı nitelikte çizgi karakterleri kullanılır. Ritm, çizginin yönlendirdiği biçimler ve bunları oluşturan büyük-küçük lekeler yüzeyde tekdüzeliğin (monotonluğun) oluşmasını önler ve çizgi ile sürekliliği sağlar (Resim 7-9-10-11).

Turgut Zaim'in resimlerinde biçimlerin geometrize edilmeden, yuvarlak (organik) yapılması daha canlı ve yaşanır kılar. Resimlerine objeyi veya figürü kargaşadan uzak bir düzenleme anlayışıyla yüzeye yerleştirir. Figürleri hiçbir zaman harekete zorlamaz, bu durgunluk, yansıtılan duruluk, mistizmin sessizliğini ve sükunetini simgeler. Yalın olan bu resimlerde detaylara girmeden yöreye ait bir kuşak veya eşarpta geometrik motiflere yer verir. Halk sanatlarından olan çorap, eşarp, kilim motifleriyle kullanılan detaylar, yüzeyden ayrılarak bunların daha çok vurgulanmasını ve öne çıkmasını sağlar.

Figüratif olan bu resimlerde, genellikle kadının üretkenliğini simgeleyen analığın yanı sıra halı dokuması (Resim 3), hayvanlarla ilgilenişi ve buna benzer işlerle kadının köy yaşamındaki yeri belgelenir (Resim 5-6).

Turgut Zaim'in resimlerindeki en belirgin özellik stilizasyondur. Anadolu bozkırını ve insanını stilize edişyle arınmış biçimler, geçmişte Anadolu'da yaşamış Hitit, Selçuklu, Bizans ya da Hacılar sanatçısını duvar resimlerinde yaptıkları gibidir. Ressamın resimlerinde tekrarlanmayan bir üsluplaşmanın olduğu görülür. Aynı zamanda ulusal değerlerimizi çağdaş resim anlayışı ile görselleştirir.

Resim 10.
Oturan Kadın, Linol Baskı.

Resim 11.
Küpeli Avşar Kadınları, Metal Baskı.